

Tyrinėtojai jau yra analizavę įvairius Kauno rusų bendruomenės istorijos aspektus ir tiesiogiai tam skirtuose, ir tautinių mažumų problematiką atspindinčiuose darbuose. Iki šiol paskelbti tyrimai rodo didžiausią susidomėjimą rusų kultūriniu paveldu, visuomeniniu gyvenimu 1918–1940 m. laikotarpiu¹. Nors kai kuriuose darbuose neapeinama ir religinė problematika, integracijos bei asimiliacijos procesai, vis dėlto specialiai šie klausimai dar tyrinėtini. Apie stačiatikių cerkvių istoriją daugiau galima sužinoti iš XIX a. skirtų darbų², tuo tarpu sovietinio ir

¹ Žr.: Русская общественная жизнь в Литве, *Русский календарь 1932 года*, с. 1–12; Н. Касаткина, Особенности национальной идентификации русской интеллигенции Литвы в межвоенный период, *Русские Прибалтики. Механизм культурной интеграции (до 1940 г.)*, Вильнюс, 1997, с. 48–66; А. Ковтун, Русский мир Каунаса. Культурное общество в 1918–1940 гг., *Darbai ir dienos*, 2003, nr. 34, p. 145–175; В. Агафонова, Русская культура в Литве в 1920–1940 гг., *Вильнюс*, 1994, № 9, с. 151–158; М. Бурьгина, Первая русская гимназия в Литовской Республике, *Русские в Литве (1918–1940): определенные проблемы*, Каунас, 2001, с. 48–61; В. Šetkus, *Tautinių mažumų mokykla Lietuvoje 1918–1940 m.*, Daktaro disertacijos santrauka, Vilnius, 2000, A. Marcinkevičius, S. Kaubrys, *Lietuvos Stačiatikių Bažnyčia 1918–1939 m.*, Vilnius, 2003; A. Marcinkevičius, Rusų mažumos visuomeninė padėtis Lietuvoje 1918–1940 m.: socialiniai aspektai, *Filosofija, Sociologija*, 2006, nr. 4, p. 20–28; M. Jurkutė, Rusai Lietuvos Respublikoje (1918–1940), *Naujasis židinys-Aidai*, 2007, nr. 7, p. 313–319; K. Sakalavičiūtė, Tarpukario Lietuvos periodika: ar rusiška spauda lygu rusų spaudai?, ten pat, nr. 8/9, p. 391–398 ir kt.

² *Ковенская губерния за время 1843–1893 г.*, Ковна, 1893, с. 20–33; Г. Цитович, Храмы армии и флота, Пятигорск, 1913; N. Lukšionytė-Tolvaišienė, *Gubernijos laikotarpis Kauno architektūroje*, Kaunas, 2001; В. Алексеева, А. Сметанин и др., *Ковенская крепость и православные храмы г. Каунаса*, Каунас, 2002.

pastarojo posovietinio laikotarpio istorijos faktai kol kas aptinkami publicistikoje³. Šio straipsnio tikslas – apžvelgti Kauno stačiatikių bendruomenės raidą XIX–XX a. ir aptarti kai kuriuos joje vykusius integracijos į miesto bei šalies gyvenimą procesus.

Kauno stačiatikių bendruomenės raida XIX–XX a.

XVIII a. pabaigoje Lietuvą prijungiant prie Rusijos imperijos, artimiausia Kaunui buvo Kruonio cerkvė. Jos šventikui, sunkiai sudūrusiam galą su galu savoje parapijoje, ilgai teko aptarnauti ir Kauno stačiatikius – rusų valdžios pareigūnus. Pirmoji cerkvė atvėrė duris mieste gana vėlai – parapija buvo įkurdinta uždarytoje jėzuitų bažnyčioje Rotušės a. tik 1824 m.

Vėlyvą stačiatikybės skverbimąsi į etninės Lietuvos gilumą nulėmė tai, kad čia nebuvo vietinių stačiatikių gyventojų, o atvykusių valdininkų skaičius ilgai liko labai nedidelis. Skirtingai nuo Vilniaus, kur veikė keletas unitų bažnyčių, be to, Šv. Dvasios vienuolynas išsaugojo sąsajas su LDK gyvavusia stačiatikių kultūra, Kaune tokio paveldo nebuvo. Rusų stačiatikių bendruomenė mieste susiformavo ir išaugo XIX a. Tiesa, jos istorijos ištakos siekia XVI a., kai Kumelės g. veikė Visų Šventųjų cerkvė. Stačiatikių istoriografijos žiniomis, šios cerkvės šventikui karalius Žygimantas Augustas 1553 m. skyręs 20 dešimtinių žemės, tačiau vėliau ji nykusi, 1693 m. unitų metropolitas Kiprijonas Žochemskis žemę atidavęs Šv. Kryžiaus bažnyčiai⁴.

Vėliau stačiatikių daugėjo, atsirado rusiškų mokyklų. 1843 m. Šv. Sino-
dū pasiūlius, Lietuvos arkivyskupas Josifas (Semaška) įsteigė Kaune Lietuvos stačiatikių vyskupijos vikariatą⁵. Tad nuo 1843 m. Kaune – gubernijos centre – gyveno stačiatikių vyskupas, pavaldus Vilniaus arkivyskupui. Svarbiausia jo užduotis buvo stačiatikybės įtakos stiprinimas, nes įsteigtoje gubernijoje tebuvo 10 cerkvių ir maždaug 5000 stačiatikių⁶. Po beveik 30-ties metų vikaro žinioje jau buvo 4 dekanatai: Kauno, Ukmergės, Novoaleksandrovsko (dab. Zarasų) ir Šiaulių. Vyskupai rezidavo Pažaislio vienuolyne, tačiau ten gyvenant jiems buvo nepatogu pasiekti Kauną, todėl beveik 20 metų jie ragino vyresnybę skirti patalpas rezidencijai pačiame mieste. Tai buvo padaryta po 1864 m., kai pagaliau pavyko perkelti į kitą vietą uždarytame jėzuitų

³ Г. Шлевис, *Православные храмы Литвы, Вильнюс*, 2006, с. 193–219.

⁴ *Сурдегский Свято-Духовский монастырь*, Вильна, 1900, с. 8.

⁵ *Ковенская губерния за время 1843–1893 г.*, с. 22.

⁶ Ten pat, p. 21.

vienuolyne įkurdintą gimnaziją. 1864 m. Kaune veikė 3 cerkvės, buvo 1959 stačiatikiai⁷.

1843–1911 m. vikariato katedroje dirbo net 20 vyskupų vikarų⁸. Panašu, kad tai nebuvo labai trokštamos pareigos, nes vyskupai neužsibūdavo Kaune (tik septynetas jų pareigose išbuvo ilgiau nei 3 metus). Vyskupų sąrašė išsiskiria Kiriono (Sadzagelovo, 1854–1918) vardas – Kauno vikaro pareigas jis užėmė 1907–1908 m., o 1917 m. buvo išrinktas pirmuoju atkurto autokefalinės Gruzijos Bažnyčios patriarchu. 1911 m. paskirtam vikarui Eleuterijui (Bogojavlenskiui, 1868–1940) 1923–1940 m. buvo lemta valdyti Lietuvos stačiatikių vyskupiją, 1928 m. jis tapo metropolitu. Paskutinis Kauno vikaras buvo Danilas (Juzviukas, 1882–1966), šias pareigas ėjęs 1942–1944 m.

Kaune įkūrus gubernijos centrą, miestą pavertus imperijos pasienio tvirtove, apsigyvenus stačiatikių vyskupui, cerkvių skaičius mieste greitai augo. Iki 1914 m. jų atidaryta 16 (žr. lentelę *Kauno stačiatikių cerkvės XIX–XX a.*). 5 cerkvės buvo įkurdintos uždarytose katalikų bažnyčiose (iš jų trys miesto centre: be jau minėtos jėzuitų ir pranciškonų, dominikonų, taip pat Pažaislio kamaldulių ir Fredos). Tačiau didelis cerkvių skaičius anaipol nerodo, kad čia buvo daug nuolatinių stačiatikių gyventojų, stipri ir įtakinga bendruomenė. 1824–1884 m. Kaune veikė tik viena stačiatikių parapija, 1884–1915 m. – dvi. Visos kitos mieste ir priemiesčiuose atidarytos cerkvės priklausė kariuomenės pulkams, išskyrus vientikių parapiją. 4 stačiatikių koplyčios buvo įrengtos valstybinėse įstaigose (berniukų ir mergaičių gimnazijose, ligoninėje, kalėjime).

Vėlesniais dešimtmečiais stačiatikių Lietuvoje vis gausėjo, čia kraustėsi kolonistai. Išaugo ir Kauno vikariatas, miestuose ir miesteliuose pastatyta, katalikų bažnyčiose įrengta apie 110 cerkvių. Jau prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, Kauno stačiatikių brolija siūlė Šv. Sinodui steigti savarankišką Kauno vyskupiją, tačiau šis siūlymas 1915 m. liepos 25 d. atmetas⁹.

Po Pirmojo pasaulinio karo nepriklausomoje Lietuvoje stačiatikiai tapo negausia mažuma (1923 m. gyventojų surašymo duomenimis jų buvo 22 925; 1,13 proc. gyventojų¹⁰). Daugumą jų sudarė XIX a. – XX a. pradžioje čia įsikūrę rusai. Jie akis į akį susidūrė su katalikais, kurių bažnyčiomis, vienuolynų pastatais, žeme ilgai naudojosi. Visoje Lietuvoje prasidėjo bažnytinio turto dalymo. Kaune stačiatikiams liko tik dvi nedidelės cerkvelės – parapijos kapinės ir Žaliakalnio vientikių. Tuo tarpu laikinojoje sostinėje gyvavo pati didžiausia

⁷ Žinios apie Kauno dekanato cerkves ir dvasininkus 1864 m., *LVIA*, f. 605, ap. 3, b. 2079, l. 810.

⁸ Jų sąrašą žr.: Ковенские епископы викарные, *Русско-литовский православно-католический календарь 1928 года*, К., [1928], с. 46.

⁹ Tai liudija neišlikusios bylos *LVIA* apyrašas (f. 607, ap. 1, b. 38).

¹⁰ *Lietuvos gyventojai: Pirmojo 1923 m. rugsėjo 17 d. visuotinio gyventojų surašymo duomenys*, Kaunas, 1924, p. XL, 33.

šalyje stačiatikių bendruomenė: 1923 m. surašymo duomenimis – 3030 žmonių (iš jų 48 lietuviai)¹¹.

Ginčai dėl bažnytinio turto Kaune prasidėjo 1918 m. pabaigoje, mieste dar esant vokiečių kariuomenei ir komendantūrai. Pastaroji iš karto patenkino Kauno stačiatikių klebono Nikolajaus Savickio prašymą perduoti jam Šančių, Panemunės, Fredos ir Pažaislio cerkvių raktus¹². Sėkmės paskatintas, 1919 m. sausį minėtas šventikas dar paprašė Pažaislio vienuolyno, Aleksandro Neviškio (jėzuitų) ir gimnazijos (dominikonų) cerkvių¹³. Jo reikalavimas buvo grindžiamas Vilniuje rezidavusios Lietuvos dvasinės konsistorijos 1918 m. gruodžio 1 d. įgaliojimu „prašyti vokiečių kariškos ir civilinės valdžios perduoti jam visas Kauno cerkves ir Požajsko [t. y. Pažaislio – R. L.] vienuolyno cerkvę su joms arba jų tarnautojams prigulinčių judamuojų ir nejudamuojų turtais“¹⁴. Tačiau Lietuvos valdžia pasipriešino itin palankiai stačiatikiams vokiečių politikai, – 1919 m. kovą Vidaus reikalų ministerijos (VRM) Tikybų reikalų departamentas pranešė N. Savickiui, kad rusų valdžios konfiskuotos bažnyčios nebus stačiatikiams grąžintos¹⁵.

Stačiatikiai neteko ne tik buvusių bažnyčių, bet ir kariuomenės pulkų cerkvių, nors 1919 m. dar buvo svarstoma galimybė perduoti jų žinion Šančių ir Fredos cerkves. Lietuvos valdžia laikėsi nuomonės, kad parapijų neturėjusios, už caro valdžios pinigus pastatytos cerkvės pasitraukus rusų kariuomenei liko valstybės nuosavybe. Tokia nuosavybe tapo ir Šv. Petro ir Povilo katedra – Soboras, neatsiejama ne tik Laisvės alėjos, bet ir viso Kauno panoramos dominantė. Jo praradimas stačiatikių bendruomenei buvo skaudžiausias, dėl jo ilgiausiai ir atkakliausiai kovota¹⁶.

Visas Lietuvos stačiatikių vyskupijos administracinis centras tarpukariu susitelkė prie Kristaus Prisikėlimo cerkvės dabartinio Ramybės parko pakraštyje (prie autobusų stoties). Jo vietoje tuo metu veikė įvairių konfesijų kapinės. Stačiatikių sklype 1925 m. pastačius Rusų gimnazijos rūmus, juose šalia įvairių visuomeninių, kultūros draugijų būstinių įsikūrė ir Lietuvos stačiatikių vyskupijos taryba (toliau – LSVT). Ten veikė 1923–1940 m. leisto vyskupijos „oficiozo“ „Голос Литовской Православной Епархии“ redakcija, 1930–1932 m. – stačiatikių ganytojų kursai. Nedideliamė name už gimnazijos gyveno dvasinė valdžia – metropolitas Eleuterijus ir protojerėjus Eustachijus

¹¹ Ten pat, p. 35, 38.

¹² Tikybų departamento 1919 m. kovo 13 d. raštas vyskupui P. Karevičiui, *LCVA*, f. 391, ap. 4, b. 664, l. 9.

¹³ N. Savickio 1919 m. sausio 8 d. raštas vokiečių komendantūrai, *ten pat*, f. 923, ap. 1, b. 62, l. 70.

¹⁴ Lietuvos dvasinės konsistorijos 1918 m. gruodžio 1 d. įgaliojimas, *ten pat*, l. 45.

¹⁵ Tikybų departamento vedėjo 1919 m. kovo 25 d. raštas N. Savickiui, *ten pat*, f. 391, ap. 4, b. 664, l. 13.

¹⁶ Plačiau apie tai žr.: R. Laukaitytė, *Stačiatikių Bažnyčia Lietuvoje XX amžiuje*, Vilnius, 2003, p. 42–44, 133.

Kaliskis. 1932–1935 m. kapinėse šalia Kristaus Prisikėlimo cerkvės buvo pastatyta nauja stačiatikių katedra.

1939 m. rudenį Lietuvai atgavus Vilniaus kraštą, metropolitas Eleuterijus išsikėlė į Vilnių. Kaunas liko paprastu vyskupijos miestu, turėjusiu didesnę stačiatikių parapiją. Sovietiniais metais čia kurį laiką veikė dvi parapijos: Apreiškimo miesto centre ir šv. Andriejaus Žaliakalnyje. Pastaroji cerkvė 1954 m. statant radijo gamyklą buvo nugriauta (parapija 1960 m. sujungta su Apreiškimo katedros).

Vienintelė parapija Kaune gyvuoja iki šiol, tik ji disponuoja dvejomis cerkvėmis (sovietmečiu uždaryta Kristaus Prisikėlimo cerkvė kapinėse 2000 m. vėl grąžinta bendruomenei). Parapijai priklauso apie 300 žmonių. Tikinčiųjų skaičiumi, religinio gyvenimo aktyvumu ją seniai aplenkė Klaipėda, Visaginas, kur pastaraisiais metais pastatytos ar statomos naujos cerkvės.

Kauno vientikių parapija

1871–1915 m. Žaliakalnyje veikė vientikių cerkvė. Vientikybė (единоверие) yra savotiška Stačiatikių ir Sentikių Bažnyčių unijos forma, atsiradusi XVIII a. pabaigoje. Prisijungę prie stačiatikybės, sentikiai laikosi savo senųjų apeigų, tradicijų, tik priklauso Stačiatikių Bažnyčios vyskupų jurisdikcijai. Rusijos imperijoje vientikybė buvo proteguojama: valstybė finansavo jų cerkvių statybą, mokėjo algas šventikams. Be to, vientikiai naudojosi pilietinėmis bei juridinėmis teisėmis, kurių neturėjo persekiojami, diskriminuojami sentikiai. Vientikių cerkvių Kauno gubernijoje iš viso buvo atidarytos keturios: Kaune, Zarasuose ir Karališkiuose – su filija Ukmergėje; dar dvi veikė Vilniaus gubernijoje – Lazarcuose ir Strošiūnuose. 1911 m. Kauno gubernijoje buvo 2052 vientikiai ir du jų šventikai (tikriausiai Kaune ir Karališkiuose). Tai sudarė apie 4,2 proc. visų šioje gubernijoje gyvenusių sentikių¹⁷.

Nedidelė medinė Šv. Andriejaus cerkvė vientikiams buvo pastatyta Žaliakalnyje 1870 m. birželio–1871 lapkričio mėn. už valstybės išdo lėšas. Ši miesto dalis pasirinkta neatsitiktinai, – cerkvė pastatyta netoli sentikių maldos namų, Žaliakalnyje buvo didžiausia jų bendruomenė¹⁸. 1872 m. Kaune gyveno tik 65 vientikiai (iš viso parapijai priklausė 174 žmonės, iš jų 2 gyveno Rygoje ir

¹⁷ Plačiau apie vientikystę ir vientikius žr.: R. Laukaitytė, Vientikybė Lietuvoje (XIX a. viduryje – XX a. pradžioje), *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 26, Vilnius, 2005, p. 379–398.

¹⁸ Закладка единоверческой церкви, *Литовские епархиальные ведомости*, 1870, № 12, с. 510–511; Освящение Ковенской единоверческой церкви, *тен рат*, 1871, nr. 24, p. 1114–1115; Žinios apie Kauno Šv. Andrejaus vientikių parapijos cerkvę 1872 m., *LVIA*, f. 1539, ap. 1, b. 19, l. 2–4.

6 Daugpilyje)¹⁹, tačiau cerkvėje dirbo net du šventikai (antrojo pareiga buvo rūpintis sentikių prijungimu) ir psalmininkas. 1889 m. prie cerkvės pastatyta ir medinė varpinė. Caro valdžia dosniai aprūpino vientikių parapiją nekilnojamu turtu – jai priklausė du ežerai Zarasų apskrityje, malūnas ir beveik 643 dešimtinių žemės Sedoje. Prie cerkvės veikė pradinė mokykla²⁰.

Po Pirmojo pasaulinio karo vientikybė Lietuvoje nunyko, negausūs vientikiai prisijungė prie stačiatikių arba sentikių parapijų. Žaliakalnio cerkvę vyriausybė 1921 m. perdavė stačiatikiams; sentikiai į ją nepretendavo, nes netoli, kaip minėta, turėjo savo maldos namus.

Staćiatikių bendruomenės integracija

Lietuvoje, kur absoliuti gyventojų dauguma yra katalikai, Stačiatikių Bažnyčios padėties stabilumą ilgai garantavo caro valdžios pastangos (socialinę, ekonominę Katalikų Bažnyčios ir katalikų įtaką apriboję įstatymai, potvarkiai; katalikų vienuolynų, bažnyčių uždarymas ir pan.). Valdžios politika nulėmė šaltus, įtemptus stačiatikių ir katalikų, dvasinės valdžios atstovų santykius. Antai 1914 m. Žemaičių vyskupu paskirtas Pranciškus Karevičius, atvykęs į Kauną, iš karto vizitavo gubernatorių, tvirtovės komendantą ir vicegubernatorių, tačiau ignoravo vyskupą vikarą Eleuterijų. Stačiatikių Bažnyčia tai įvertino „kaip aiškų iššūkį stačiatikių dvasininkijai“²¹. Po Pirmojo pasaulinio karo stačiatikių mažumos situacija radikalai pasikeitė, – netekę valstybinės religijos statuso ir valdžios paramos, jie privalėjo surasti savo vietą naujoje katalikiškoje tėvynėje.

Taigi, po 1918 m. Lietuvos stačiatikiai noromis nenoromis turėjo integruotis į krašto gyvenimą. Šiame straipsnyje paliesime porą integracijos aspektų, keitusių Kauno bendruomenę – pilietinę orientaciją ir kalbinį „lietuvėjimą“.

Neabejotina, kad Kauno stačiatikių bendruomenės istorijoje išskirtinis yra 1918–1939 m. laikinosios sostinės laikotarpis, kai čia gyvavo Lietuvos stačiatikių vyskupijos centras, buvo formuojama „didžioji“ bažnytinė politika. Būtent „didžioji“ bažnytinė politika – arkivyskupo Eleuterijaus teisės į Vilniaus katedrą – nulėmė tuometinį stačiatikių bendruomenės statusą. Lietuvos vyriausybė siekė pasinaudoti Lenkijos valdžios ištremto iš Vilniaus arkivyskupo Eleuterijaus autoritetu diplomatinėje kovoje dėl sostinės, todėl nepasiekė kaimyninių valstybių pavyzdžiu ir nesiėmė radikalių priemonių paspartinti stačiatikių in-

¹⁹ Žinios apie Kauno Šv. Andrejaus vientikių parapijos cerkvę 1872 m., *LVIA*, f. 1539, ap. 1, b. 19, l. 6.

²⁰ Žinios apie stačiatikių parapijų nekilnojamąjį turtą, 1927 m. lapkričio 22 d., *LCVA*, f. 391, ap. 4, b. 1831, l. 164.

²¹ К русско-литовским отношениям, *Вестник Виленского Св.-Духовского Братства*, 1914, № 14, с. 232.

tegracijos ar asimiliacijos procesus (vyskupija liko Maskvos patriarchijos jurisdikcijoje, pamaldos vyko senąja slavų kalba). Tuo tarpu stačiatikių vyskupijos vadovybė beveik neturėjo politinės orientacijos alternatyvų. Ji reprezentavo mažumą, kaip ir neturėjusią kitos tėvynės.

Po 1917 m. spalio perversmo radikaliai pasikeitė šios Bažnyčios statusas visose valstybėse. Rusijoje prasidėjo religijos persekiojimas, kurio mastas prano ko net lakiausią vaizduotę: per pirmuosius penkerius metus po 1917-ųjų buvo likviduoti visi vienuolynai, dvasinės mokyklos, uždaryta tūkstančiai cerkvių. Emigracija tapo beveik vienintele galimybe įvairaus rango dvasiškiams išvengti režimo represijų. Net simpatizuojantys bolševikų socialinės lygybės idėjoms stačiatikiai negalėjo susitaikyti su sparčiu religijos likvidavimu. Tad, skirtingai nuo kitų Lietuvos tautinių bei religinių mažumų, rusai stačiatikiai neturėjo tėvynės, kuri būtų juos rėmusi morališkai ar materialiai, diplomatinėmis priemonėmis koregavusi vyriausybės politiką.

Kaimyninių valstybių – Lenkijos, Latvijos, Estijos, Suomijos – stačiatikių vyskupijos 3-4-ajame dešimtmetyje atskilo nuo Maskvos patriarchijos ir įkūrė savarankiškas Bažnyčias. Tai buvo politinės integracijos į minėtų valstybių gyvenimą pavyzdys, tačiau juo nei Lietuvos vyriausybė, nei stačiatikių vyskupijos vadovybė nepasiekė. Mat Lietuvoje susiklostė išskirtinė situacija: vyskupiją sudarė tik 31 parapija, 23 tūkst. stačiatikių valdė vienas arkivyskupas. Tokia maža vyskupija negalėjo pretenduoti į Bažnyčios statusą (Bažnyčią valdo Šv. Sinodas, kurį sudaro bent 3 vyskupai; todėl po Pirmojo pasaulinio karo beveik dešimteriojai didesnės Latvijos ir Estijos stačiatikių vyskupijos bavo padalintos, atsirado daugiau vyskupų). Lietuvos valdžia turėjo taikstytis su patriarcho Tichono paskirtu arkivyskupu Eleuterijumi, nes negalėjo imtis priemonių, kad vyskupijai vadovautų savos tautos atstovas: nors stačiatikybę išpažino apie 1750 lietuvių (7,62 procentai visų stačiatikių), tarp jų nebuvo nė vieno dvasininko.

Tokia situacija sąlygojo stačiatikių vyskupijos vadovų politinę orientaciją, nuo 3-ojo dešimtmečio pradžios jie deklaravo lojalumą Lietuvos valstybingumui. Antai Kauno stačiatikiai 1920 m. gegužę sveikino Steigiamąjį Seimą²², Vasario 16-ąją cerkvėse vykdavo iškilmingos pamaldos, bažnytinės valdžios atstovai siųsdavo aukštiesiems valdininkams šventines sveikinimo telegramas.

Kaune – vyskupijos centre – tarpukariu vyko ryškiausi stačiatikių integravimosi procesai. Nors maža jų bendruomenė nevaidino tokio pastebimo vaidmens kaip žydai ar lenkai, ji dalyvavo socialiniame bei kultūriniame miesto gyvenime. Antai 1924–1938 m. turėjo Kauno savivaldybėje savo atstovą (teisininką Anatolijų Sokolovą, kuris ilgai buvo ir LSVT narys), įkūrė istoriografijoje plačiai aprašytą labdaros, švietimo ir visuomenės organizacijų, dalyvavo ekonominiame ir politiniame gyvenime (Rusų smulkaus kredito draugijoje, Lietuvos piliečių rusų demokratinėje sąjungoje).

²² Steigiamojo Seimo I sesijos 4 posėdis, 1920 m. gegužės 20 d., *Steigiamojo Seimo darbai*, Kaunas, 1922, p. 17.

Sovietiniu laikotarpiu negausi miesto stačiatikių bendruomenė dar labiau sunyko, paliesta visuomenės ateizavimo, tautų niveliavimo mechanizmų. Nežinia kaip ji būtų sutikusi Lietuvos atgimimą, jeigu į Vilniaus katedrą nebūtų paskirtas arkivyskupas, vėliau metropolitas, Chrizostomas (Martiškinas, 1990 m. pradžioje). Jis iš karto palaikė Lietuvos nepriklausomybę, metų pabaigoje buvo išrinktas Sąjūdžio nariu. Paskutines dienas Lietuvoje gyvenančios sovietinės represinės struktūros, dalis rusų jo politinę veiklą sutiko labai priešišškai. Maskvos patriarchas gavo gausybę skundų, įbauginimui net šauta į arkivyskupo rezidencijos langą. Nežiūrint stiprios opozicijos, arkivyskupas Chrizostomas suvaidino labai teigiamą vaidmenį pacifikuojant šalies stačiatikius, integruojant juos į nepriklausomas Lietuvos valstybės gyvenimą. Jis yra pripažinęs, kad iš 28 vyskupijos dvasininkų drąsiai už Lietuvos nepriklausomybę pasisakė tik du – jero-vieniuolis Ilarionas (Alfejevas) Kaune ir arkimandritas Antonijus (Buravcovas) Klaipėdoje. „Kiti, – anot metropolito, – tylėjo“²³. T. Ilarionas po įvykių Vilniuje prie televizijos bokšto išplatino kreipimąsi, kuriame pasmerkė armijos veiksmus prieš beginklius žmones; jis buvo paskelbtas ir BBS²⁴. Tokia pozicija sugadino t. Ilariono santykius su prosovietiskai nusiteikusia parapijiečių dauguma, Kaune jis išbuvo neilgai (1990–1991 m.), greitai išvyko į Maskvą*. Jį pakeitęs šventikas Anatolijus Stalbovskis, iki šiol dirbantis Apreiškimo cerkvės klebonu, taip pat pasipriešino parapijiečių spaudimui įtraukti Bažnyčią į politikavimą²⁵. Tad Kauno stačiatikių dvasininkai suvaidino pozityvų vaidmenį, formuojant vietos rusų politines nuotaikas pereinamuoju posovietiniu laikotarpiu.

Didžiųjų religijų, išplitusių įvairiose šalyse ir daug kur sudarančių tikinčiųjų mažumą, likimas gana kompliktuotas. Iš vienos pusės, jos stengiasi kuo labiau atsiriboti nuo daugumos išpažįstamos religijos ir išsaugoti savo autentiškumą, iš antros – neišvengiamai įgauna nacionalinių bruožų. Bene ryškiausi jų – liturgijos įaugimas į vietos kultūrinę terpę. Šiuo požiūriu įdomu, kad Lietuvoje stačiatikybė netapo vietos gyventojų religija. Antai Latvijoje, Estijoje, Suomijoje stačiatikybė plito gana sėkmingai, nuo XIX a. pirmosios pusės buvo laikomos pamaldos tautinėmis kalbomis. Įvesti lietuvių kalbą į stačiatikių cerkves mėginta ir Lietuvoje: 1887 m. buvo išversta Jono Auksaburnio liturgija, Panevėžio cerkvėje laikytos lietuviškos pamaldos, sakyti pamokslai²⁶. Tačiau plačiau tokia praktika nepaplito, nes nebuvo lietuvių ar bent lietuviškai mokančių šventikų.

²³ Архиерейские проблемы и заботы. Беседа с митрополитом Виленским и Литовским Хризостомом, Республика, 2005-10-21. Arkimandritas Antonijus, beje, taip pat kurį laiką buvo dirbęs Kaune (maždaug 1969–1975 m.).

²⁴ Г. Шлевис, *Православные храмы Литвы*, с.216.

* Baigęs Maskvos dvasinę akademiją ir Oksfordo universitete gavęs filosofijos daktaro laipsnį, 2002 m. buvo išventintas vyskupu, šiuo metu yra Vienos stačiatikių vyskupas, atstovauja Maskvos patriarchijai Europos Sąjungos organizacijose. Jis ir arkivyskupas Chrizostomas 1992 m. buvo apdovanoti Sausio 13-osios atminimo medaliais.

²⁵ Г. Шлевис, *Православные храмы Литвы*, с. 216–217.

²⁶ R. Vėbra, *Lietuvių visuomenė XIX a. antroje pusėje*, Vilnius, 1990, p. 69.

XX a. lietuviškų pamaldų projektai buvo atgiję ne kartą. Pirmasis 1923 m. tokį projektą vidaus reikalų ministrui pasiūlė jau minėtas šventikas N. Savickis. Jis net įteikė Tikybų departamentui lietuvišką „liturgiką šv. Jono Auksaburnio“, tačiau, nežiūrint ministro susidomėjimo, departamentui tuomet vadovavęs kanaaninkas Kazimieras Prapuolenis pasiūlymą atmetė. N. Savickiui buvo atsakyta, kad tai esąs vidinis Stačiatikių Bažnyčios reikalas: „Lietuva – ne Rusija. Nevers nei vieno taip ar kitaip melstis“²⁷. Taip buvo atmetas pasiūlymas, kurio pasekmes sunku numatyti. Greičiausiai valstybės pastangoms reglamentuoti pamaldų kalbą būtų pasipriešinusi ir dvasinė valdžia, ir stačiatikių bendruomenės dauguma. Mat šis pasiūlymas buvo ne vyskupijos vadovybės, o vieno iš jos nemalonę patekusio ir iš Kauno išsiųsto šventiko intriga dėl bažnytinių postų.

Lietuvos stačiatikių bendruomenė buvo vienalytė, rusiška, joje nebuvo vidinio judėjimo už atsiribojimą nuo Maskvos patriarchijos, kokias nors liturgines naujoves. Tiesa, lietuvių kalbos įvedimas į bažnytines apeigas prognozuotas. Antai 1926 m. ruošiantis ganytojų kursų atidarymui, „Голос Литовской Православной Епархии“ informavo, kad nenorįs skelbti savo pavardės asmuo duosiąs stipendiją klausytojui, gerai mokančiam lietuvių kalbą²⁸. Kiek vėliau šio žurnalo redaktorius rašė: „Bet greitai ateis laikas, kai ir čia atsiras stačiatikių, kuriems bus laikomos mūsų pamaldos jų gimtąja lietuvių kalba. Kažkam Dievas duos laimę būti pirmais apaštalais?...“²⁹. 1930–1932 m. Kaune veikusių stačiatikių ganytojų kursų klausytojai (septyni jų buvo išventinti ir paskirti į parapijas) išklausė lietuvių kalbos paskaitų, nors beveik visi buvo kilę iš Lietuvos parapijų ir lietuviškai, matyt, mokėjo. Baigęs šiuos kursus, buvo išventintas tikriausiai pirmasis Stačiatikių Bažnyčios istorijoje lietuvis – Viktoras Mažeika, kilęs iš Šėtos, matyt, mišrios šeimos.

Atrodo, Kaune bent vieną kartą laikytos stačiatikių pamaldos lietuvių kalba. Žurnalisto Germano Šlevio duomenimis, tai įvyko Kauno katedroje 1947 m. balandžio 27 d., minint 600–ąsias Vilniaus kankinių mirties metines³⁰.

²⁷ K. Prapuolenio 1923 m. balandžio 25 d. raštas vidaus reikalų ministrui K. Olekai, *LCVA*, f. 377, ap. 9, b. 72, l. 164.

²⁸ N. Savickis (1873–1957) pirmasis iš stačiatikių dvasininkų atvyko į Kauną, pasibaigus pasauliniam karui, 1918 m. lapkritį, su laikiniais Vilniuje rezidavusio vyskupo Eleuterijaus įgaliojimais atstovauti stačiatikių reikalams Lietuvoje. Tačiau 1920 m. pavasarį į Kauną sugrįžus protojerėjui E. Kaliskui, kuris nuo 1901 m. buvo artimiausias vyskupo Eleuterijaus pagalbininkas valdant Kauno vikariatą, N. Savickis neteko ne tik minėtų įgaliojimų, bet ir apmokamų klebono ir kariuomenės kapeliono pareigų Kaune (buvo išsiųstas į Šiaulius, kur neturėjo nė algos, nė žemės sklypo, maždaug 320 Šiaulių ir Radviliškio parapijiečių neįstengė išlaikyti jo šeimos). Jis labai energingai gynė stačiatikių reikalus Kaune 1918–1920 m., todėl jautėsi nepelnytai pažemintas, nesutiko perduoti E. Kaliskui savo pareigų, įklimpo į konfliktą su juo ir dvasine valdžia. Turėdamas ryšių su VRM valdininkais, jis, matyt, tikėjosi sugrįžti į Kauną valdžios įstaigų padedamas.

²⁸ О пастырских курсах, *Голос Литовской Православной Епархии*, 1926, № 5/10, с. 19–20.

²⁹ От редакции, ten pat, 1928, Nr. 8/9, p. 95 ir kt.

³⁰ Г. Шлевис, *Православные храмы Литвы*, с. 215.

Pokario metais sovietų valdžia Lietuvoje puoselėjo nemažai projektų, turėjusių susilpninti vyraujančią katalikybę ir sustiprinti Stačiatikių Bažnyčios – seniai Sovietų Sąjungoje kontroliuojamos ir efektyviai vidaus bei užsienio politikoje naudojamos – įtaką³¹. Vienas projektų buvo 1946 m. Rusų stačiatikių bažnyčios reikalų tarybos prie SSRS Liaudies komisarų tarybos įgaliojimo Lietuvos SSR ir stačiatikių arkivyskupo Kornilijaus susitarimas pradėti laikyti pamaldas, sakyti pamokslus lietuvių kalba. „Tokios priemonės įgyvendinimą laikau tikslingu, nes misijinio pobūdžio pamaldos ir pamokslai lietuvių kalba vis dėlto sudomins ir patrauks daugiau ar mažiau tikinčias lietuvių mases ir, reikia tikėtis, duos daug didesnį efektą, nei dabartiniai pamokslai rusų kalba“³², – rašė įgaliojimo sąjunginės Rusų stačiatikių bažnyčios reikalų tarybos pirmininkui. Vis dėlto šiam projektui, kaip ir kitiems, sukurtiems sąjunginės institucijose Maskvoje (įsteigti Vilniuje stačiatikių misijų broliją, dvasinę seminariją, sugrąžinti stačiatikiams cerkves, tarpukariu Lietuvoje ir Lenkijoje perėjusias į katalikų rankas, tarp jų ir Kauno soborą), pasipriešino Lietuvos SSR valdžia, anaipatol neketinusi komplikuoti santykius su gyventojų dauguma, katalikybės sąskaita proteguoti kitos religijos – stačiatikybės.

Pastaruoju dešimtmečiu stačiatikių pamaldos lietuvių kalba retkarčiais laikomos Klaipėdoje, Vilniuje. Ši radikali naujovė atsirado ne tiek dėl konkurencijos, misijinių tikslų, kiek Stačiatikių Bažnyčiai stengiantis nelikti vien rusakalbe, kai jos tikinčiųjų, ypač jaunosios kartos, gimtoji kalba vis dažniau yra lietuvių (antai Kaune nepriklausomybės pradžioje veikė 4 rusų vidurinės mokyklos, šiuo metu – tik viena).

Išvados

Analizuojant stačiatikybės raidą Kaune reikėtų išskirti keletą būdingų dalykų:

a) XVIII a. pabaigoje – XIX a. pradžioje šiame mieste nebuvo jokio stačiatikių paveldo, caro valdžiai visą bažnytinę struktūrą teko kurti iš naujo.

b) XIX a. mieste buvo atidaryta gana daug cerkvių, tačiau 1824–1884 m. veikė tik viena, 1884–1915 m. – dvi stačiatikių parapijos; visos kitos cerkvės priklausė kariuomenės pulkams arba buvo įsteigtos valstybinėse įstaigose (gimnazijose, ligoninėje, kalėjime).

c) beveik 100 metų Kaunas buvo Stačiatikių Bažnyčios administracinis centras, tiesa, iš pradžių antraeilis (1843–1915 m. čia rezidavo Vilniaus arki-

³¹ Plačiau apie tai žr.: R. Laukaitytė, *Stačiatikių Bažnyčia Lietuvoje XX amžiuje*, p. 122–134.

³² Įgaliojimo Andrejaus Liniovo 1946 m. III–IV ketvirčių ataskaita Rusų stačiatikių bažnyčios reikalų tarybos prie SSRS LKT pirmininkui Georgijui Karpovui, *LCVA*, f. R 238, ap. 2, b. 4, l. 25.

vyskupo vikaras), tuo tarpu laikinojoje sostinėje 1923–1939 m. buvo Lietuvos stačiatikių vyskupijos centras.

Stačiatikių integracijos procesus Lietuvoje XX a. nulėmė jų izoliavimas nuo Rusijos, kur jų Bažnyčia buvo persekiojama ir naikinama. Būdinga, kad Lietuvos valstybė nei 1918–1940 m., nei po 1990–ųjų nesiėmė prievartinių priemonių stačiatikių integracijai paspartinti (vyskupija liko Maskvos patriarhijos jurisdikcijoje, pamaldos vyksta senąja slavų kalba).

Kauno stačiatikių bendruomenę, suprantama, sudarė įvairių politinių pažiūrų žmonės, tačiau šios Bažnyčios vadovybė tarpukariu ir parapijos klebonai 1990 m. lūžio laikotarpiu deklaravo lojalumą Lietuvos valstybingumui, suvaidindami pozityvų vaidmenį pilietiniam bendruomenės integravimui.

Regina Laukaitytė

KAUNAS ORTHODOX SOCIETY IN
THE 19TH AND 20TH CENTURIES

Abstract

The article reviews the history of Kaunas Orthodox society in the 19th and 20th centuries by giving the most important facts of the historical development of the society and encyclopedic data about the Orthodox Churches. The first Orthodox parish was established relatively late, in 1824, when the Jesuit monastery church, closed by the tsarist government, was turned into the Orthodox Church. The late coming of Orthodoxy into the ethnic Lithuania was defined by the fact that there were no local Orthodox people, whereas the number of arrived Orthodox officials remained small for a long time. In Vilnius, several uniate churches were working and the monastery of the Holy Ghost retained links with the Orthodox culture of the Grand Duchy of Lithuania. Kaunas, differently from Vilnius, did not have any Orthodox heritage, thus the tsarist government had to build the whole church structure. In the 19th century, 16 Orthodox Churches were opened in the city, although the number does not reveal the fast growth of Orthodox dwellers. In 1824-1884, one parish was active and in 1884-1915, two parishes were already working. The rest of the Orthodox Churches belonged to the military regiments or were established in such state institutions as schools, hospital and prison.

For nearly one hundred years, Kaunas was an administrative centre of Orthodox Church. In 1843-1915, it held a secondary position (a curate of Vilnius archbishop had a residence in the city), whereas in 1923-1939, the provisional capital of Lithuania became the centre of Lithuanian Orthodox bishopric.

The article analyzes such aspects of Orthodox integration as civil orientation and „Lithuanianizing”. In Lithuania, Orthodoxy did not become a religion of local people. The integration processes of Orthodoxy in the 20th century were defined by their isolation from Russia which pursued the politics of persecution and elimination of the Orthodox Church. It should be noted that Lithuania did not force the inducement of Orthodox integration neither in 1918-1940, nor after 1990 (the bishopric remained within the jurisdiction of Moscow Patriarchy and the mass is held in the old Slavonic language).

Kaunas Orthodox Society consisted of people with varied political views. Nevertheless, the heads of the church during the inter-war period and parish priests in the turning point of 1990 declared their loyalty to the Lithuanian statehood enhancing civil integration of the society.

Gauta: 2008 05 09

Priedas

Kauno stačiatikių cerkvės XIX–XX a.

Cerkvė, jos veikimo metai	Trumpa istorija
Kristaus Prisikėlimo, veikė 1862–1962, vėl atidaryta 2000 (stačiatikių kapinėse)	<p>Mūrinė kapinių koplyčia, pastatyta 1862 m. už Rusijoje surinktas aukas. Iš pradžių buvo šv. Aleksandro Neviškio katedros filija, 1883–1915 m. prie jos veikė parapija. 1898 m. padidinta. Caro valdžia skyrė jai du namus Kaune, parapijos namus Šančiuose, 1,5 deš. pievą, ežerą prie Rumšiškių. Po Pirmojo pasaulinio karo visas turtas buvo nusavintas. Koplyčia po karo parapijos lėšomis suremontuota, 1923 m. arkivyskupo Eleuterijaus iškilmingai pašventinta. 1918–1935 m. buvo metropolito katedra, o netoliese pastačius Apreiškimo katedrą – jos filija.</p> <p>Sovietiniais metais ji kurį laiką veikė, pamaldas retkarčiais laikydavo katedros šventikas. 1957–1958 m. kapitaliai suremontuota, tačiau neilgai trukus, 1962 m., uždaryta motyvuojant tuo, kad viena religinė bendruomenė negalinti naudotis dvejomis cerkvėmis. Pastatas buvo pritaikytas archyvui.</p> <p>2000 m. pradžioje suremontuota ir atidaryta.</p>
Apreiškimo katedra, veikia nuo 1935	<p>1923 m. Kaune įsikūrus metropolitui, vyskupijos vadovybė nuolat skundėsi, kad tikintieji netelpa į mažą kapinių Prisikėlimo koplyčią, prašė gražinti stačiatikiams šv. Petro ir Povilo katedrą (Soborą). 1930 m. birželio 23 d. metropolitas Eleuterijus įteikė švietimo ministrui memorandumą, kuriame siūlė įtraukti stačiatikių katedros projektą į Vytauto Didžiojo jubiliejinių metų programą ir pateikė 75 tūkst. Lt kapinių koplyčios padidinimo sąmatą. Anot metropolito, jubiliejiniais metais derėjo pagerbti Vytauto dėmesį stačiatikybei, nes jis buvo apkrikštytas stačiatikių apeigomis, statė cerkves ir aprūpindavo jas žeme. 1930 m. Ministrų Kabinetas skyrė prašytą sumą koplyčios padidinimui, o vėliau nutarus statyti naują katedrą – dar 10 tūkst.</p> <p>Katedra buvo pastatyta 1932–1935 m. stačiatikių kapinėse, šalia Prisikėlimo koplyčios. 1935 m. rugsėjo 22 d. iškilmingai – dalyvaujant 29 šventikams, valdžios atstovams – pašventinta. LSVT žiniomis, 1937 m. parapijoje buvo 4560 žmonių, dirbo du šventikai: protojerejai Eustachijus Kaliskis (klebonas) ir Vasilijus Nedveckis. Katedroje nuo lapkričio iki balandžio būdavo garbinama Dievo Motinos ikona iš Surdegio vienuolyno (kitu metų laiku ji būdavo Panevėžio cerkvėje). 1939 m. rudenį metropolitui Eleuterijui grįžus į Vilnių, tapo parapijos cerkve, tačiau 1942–1944 m. vėl trumpam atgavo katedros statusą, kai buvo išventintas paskutinis Kauno vyskupas vikaras Danilas (Juzviukas).</p>

Cerkvė, jos veikimo metai	Trumpa istorija
	<p>1945 m. turėjo 580 parapijiečių. Įregistruota 1947 m. kartu su filija – Kristaus Prisikėlimo koplyčia. Sovietiniais metais joje dirbo 4–3 šventikai, arkidiakonas, du psalmininkai. Arkivyskupo žiniomis, 1957 m. Kauno parapijoje buvo 2385 stačiatikiai.</p> <p>Cerkvė veikia, joje yra Dievo Motinos ikona iš Surdegio vienuolyno ir kitų stačiatikių relikvijų. 2005 m. parapijai priklausė apie 300 žmonių.</p>
<p>Šv. apaštalo Andrejaus, veikė 1871–1954, Žaliakalnyje</p>	<p>Nedidelė medinė Šv. Andriejaus cerkvė 1871 m. pastatyta už išdo pinigų vientikiams (t. y. prie stačiatikybės prisijungusiems sentikiams; 1872 m. Kaune jų buvo 65). Caro valdžia skyrė cerkvei du ežerus Rimšėnų valsčiuje, malūną ir 642,6 dešimtinės sklypą Sedoje; prie cerkvės buvo 0,5 dešimtinės sklypas, parapijos namai ir pradinė dviklasė mokykla.</p> <p>Caro valdžia griežtai draudė stačiatikiams lankytis vientikių pamaldose, kurios vyko pagal sentikių apeigas, todėl jie ruošėsi Žaliakalnyje statyti savo cerkvę. Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse buvo nupirkta statybinė medžiaga, tačiau prasidėjus karui, statyba nepražėdė. Nuo 1915 m. Šv. Andriejaus cerkvės ir mokyklos pastatai, sklypu naudojosi lietuviai Nukentėjusiems dėl karo šelpti komiteto Kauno skyrius, įkurdinęs ten mergaičių prieglaudą. Pasibaigus karui, į cerkvę bei jos nekilnojamąjį turtą pretendavo minėto komiteto skyrius, besisteigiančios Žaliakalnio katalikų parapijos komitetas ir stačiatikiai. Ministrų Kabineto sprendimu 1921 m. cerkvė perduota stačiatikiams. Visas minėtas turtas nusavintas.</p> <p>1945 m. turėjo apie 420 parapijiečių. 1947 m. buvo įregistruota, tačiau 1954 m. statant radijo gamyklą išardyta. Iš pradžių parapijai skirtas kitas sklypas Žaliakalnyje, į kurį leista perkelti senosios medinės cerkvės pastatą. Tačiau parapija išsirūpino iš Maskvos patriarchijos 250 tūkst. rub. naujos mūrinės cerkvės statybai, mat ilgametis jos klebonas (1929–1953 m.) protojerejus Michailas Pavlovičius buvo metropolito Nikolajaus (Jaruševičiaus), gimusio Kaune ir ėjusio aukštus pareigas Patriarchijoje, krikštėvis. Statyti Kaune naują cerkvę kategoriškai nesutiko Rusų stačiatikių bažnyčios reikalų tarybos prie SSRS Ministrų Tarybos įgaliotinis Lietuvos SSR ir Kauno miesto valdžia, planavę parapiją prijungti prie Apreiškimo katedros. Parapijiečiai mėgino apginti savo teises, rašė skundus SSRS ir Lietuvos SSR Ministrų Taryboms, LSSR Aukščiausiosios Tarybos prezidiumui, prokuratūrai ir t. t., tačiau miesto vykdomasis komitetas atmetė visus pasiūlymus (pvz., 1956 m. parapijiečių prašymą perduoti parapijai buvusią dominikonų bažnyčią Vilniaus g.; 1957 m. – Ministrų Tarybos pirmininko Motiejus Šumausko siūlymą atidaryti maldos namus kuriame nors nedideliame komunaliniam ūkiui priklausančiame pastate, iškėlus gyventojus; 1958 m. – LKP CK sekretoriato siūlymą vėl skirti sklypą bei statybinių medžiagų naujos cerkvės statybai). 1960 m. Žaliakalnio bendruomenė įregistruota „kaip neturinti maldos namų“.</p>

Cerkvė, jos veikimo metai	Trumpa istorija
Šv. Aleksandro Neviškio katedra, veikė 1824–1915 Rotušės a.	<p>Pirmoji stačiatikių cerkvė, įrengta Kaune po valstybės padalijimų: 1824 m. parapijos cerkvė paversta caro valdžios uždaryto jėzuitų vienuolyno Šv. Pranciškaus Ksavero bažnyčia. 1843 m. įsteigus Lietuvos vyskupijos Kauno vikariatą, ši cerkvė tapo vyskupo katedra. 1850 m. kapitaliai suremontuota. 1863 m. stačiatikių dvasinei valdžiai perduotos ir buvusios jėzuitų kolegijos patalpos, kuriose anksčiau veikė gimnazija. Gubernijos valdžia skyrė 16 138 rb. iš sukilimo dalyvių baudų fondo pertvarkyti jas vikaro rezidencijai. 1888 m. ten įrengta apšildoma Kazanės Dievo Motinos koplyčia. Caro valdžia skyrė katedrai nemažai nekilnojamojo turto: iki 1918 m. ji valdė 475 dešimtines 41 sieksnį žemės ir du pastatus Kaune, dvarą Karmėlavoje, vandens malūną Ukmergės apskrityje. Nepaisant stačiatikių vyskupijos mėginimų toliau disponuoti katedra ir rezidencija, 1918 m. pabaigoje pastatus perėmė Žemaičių vyskupijos kurija. Jėzuitų bažnyčia kurį laiką buvo pavesta Šv. Trejybės bažnyčios klebono globai (pastarąją ketinta skirti dvasinei seminarijai, o jos parapijai skirti jėzuitų bažnyčia). 1923 m. ji grąžinta atsikūrusiam jėzuitų ordinui.</p>
Pažaislio cerkvės ir vyrų vienuolynas	<p>XX a. pradžioje Pažaislyje veikė trys cerkvės: kamaldulių vienuolyno bažnyčia 1839–1840 m. buvo pertvarkyta į Dievo Motinos cerkvę; 1841–1843 m. vienuolynė (1842–1915 m. Pažaislyje veikė stačiatikių vyrų Dievo Motinos dangun ėmimo vienuolynas) įrengta antra – apšildoma Šv. Nikolajaus cerkvė. Vienuolynė iki Pirmojo pasaulinio karo įkurdinta Kauno vikaro vasaros rezidencija. Trečia Pažaislio cerkvė stovėjo kapinėse.</p> <p>1918 m. pabaigoje bažnyčią ir vienuolyną susigrąžino Žemaičių vyskupijos kurija, 1920 m. perdavusi Pažaislio nuosavybę kazimieriečių kongregacijai. Caro valdžios konfiskuotos ir atiduotos stačiatikių vienuolynui apie 305 ha žemės nusavinta (80 ha jos grąžinta Katalikų Bažnyčiai, 105 ha Pažaislio dvaras išdalintas naujakuriams).</p>
Šv. apaštalų Petro ir Povilo katedra, veikė 1895–1915	<p>Kauno tvirtovės įgulos katedra, pastatyta 1891–1895 m. 1919 m. pastatą perėmė VRM, laikiusi jį „neuzginčijamu valstybės turtu“, ir perdavė Krašto apsaugos ministerijos žiniai. Neatlikus didesnės rekonstrukcijos, pašventinta Šv. arkangelo Mykolo titulu, skirta katalikų karių sielovadai. Nuo 4-ojo dešimtmečio vidurio joje laikytos pamaldos ir rytų apeigomis. Stačiatikių vyskupijos vadovybė keletą kartų prašė ją grąžinti (1926 m. rudenį toks prašymas buvo įteiktas valstybės prezidentui Kaziuui Griniui, Kauno arkivyskupui Juozapui Skvireckui, ministrui pirmininkui ir švietimo ministrui).</p> <p>5–6 deš. Stačiatikių Bažnyčia tikėjosi susigrąžinti katedrą (šį sumanymą palaikė ir Rusų stačiatikių bažnyčios reikalų taryba prie SSRS Ministrų Tarybos, net buvo paskirtas jos klebonas), tačiau tam nepritarė LSSR Ministrų Taryba. 1961 m. bažnyčia uždaryta, po rekonstrukcijos 1965 m. joje įrengta vitražo ir skulptūros galerija. 1991 m. buvo grąžinta Katalikų Bažnyčiai.</p>

Cerkvė, jos veikimo metai	Trumpa istorija
Šv. Nikolajaus cerkvė, veikė 1853–1899, 1907–1915	1850–1853 m. cerkve buvo paversta Švč. M. Marijos Dangun Ėmimo (Pranciškonų arba Vytauto Didžiojo) bažnyčia, iki tol caro valdžios naudota kaip kariuomenės maisto sandėlis. Buvo pašventinta šv. Nikolajaus titulu, nes netoli jos 1853 m. žiemą buvo išgelbėtas imperatorius Nikolajus I, kurio ekipažas vos nenuskendo Nemune, įlūžus ledui. Buvo šv. Aleksandro Neviškio katedros filija. 1899–1905 m. neveikė, vėliau suremontuota, 1907 m. pašventinta; naudojosi dragūnų pulkas. Uždarytame pranciškonų vienuolyne caro valdžia įrengė miesto ligoninę. Vokiečių okupacijos metais cerkveje buvo bulvių sandėlis. 1918 m. gruodį gražinta Katalikų Bažnyčiai, atmetus stačiatikių vyskupijos vadovybės prašymus perduoti ją stačiatikiams.
Keturių Maskvos Šventųjų Piotro, Aleksijaus, Jonos ir Pilypo, veikė 1866–1915	1866 m. berniukų gimnazijos cerkve paversta dominikonų vienuolyno (caro valdžios uždaryto 1831 m.) Švč. Sakramento bažnyčia. Kauno Šv. Nikolajaus brolija jos rekonstrukcijai skyrė 12,5 tūkst. rb. Buvo katedros filija, pamaldas mokiniams sekmdieniais ir švenčių dienomis laikydavo gimnazijos tilybos mokytojas. Vokiečių okupacijos metais joje laikytos pamaldos katalikams karius. 1918 m. gruodžio–1919 m. kovo mėn. stačiatikių vyskupijos vadovybė keletą kartų prašė perduoti ją stačiatikiams. 1918 m. gruodį perėmė Žemaičių vyskupijos kurija, iš karto laikinai pavedusi lietuvių garnizono pamaldoms, vėliau tapo studentų bažnyčia. Po Antrojo pasaulinio karo buvo uždaryta. 1956 m. Žaliakalnio stačiatikių parapija (nugriovus jos Šv. Andriejaus cerkvę) prašė šios bažnyčios pastato cerkvei įsirengti. Tam nepritarė Kauno miesto valdžia, vėliau pritaikiusi jį kino teatrui.
Šv. Mitrofano kopyčia gubernijos kalėjime, veikė 1867–1915	Kalėjimas dabartinėje A. Mickevičiaus g. buvo pastatytas 1864 m., jame skirtos patalpos katalikų ir stačiatikių kopyčioms. Pastaroji įrengta 1867 m. už izdo lėšas, erdvi, per du viršutinius aukštus. Buvo katedros filija, pamaldos laikytos šventadieniais. 1936 m. kalėjimą rekonstruojant jį pritaikyta katalikų kopyčia, stačiatikių kopyčia perkelta į pirmąjį aukštą.
Šv. Zacharijaus ir Jelizavetos cerkvė karo ligoninėje	Katedros filija, neturėjusi nuolatinio šventiko.

Cerkvė, jos veikimo metai	Trumpa istorija
Šv. Nikolajaus cerkvė, veikė 1883–1915	<p>Nedidelė 111-ojo Dono pėstininkų pulko cerkvė, 1882–1883 m. pristatyta prie maniežo Aleksandro a. Pulką dislokavus Marijampolėje, 1898–1910 m. buvo stačiatikių katedros žinioje, pamaldos nelaikytos, joje veikė mokykla. 1910 m. pulką sugražinus į Kauną, atnaujinta. Cerkvėje tilpo apie 150 žmonių, tačiau atvėrus didžiules suveriamas duris, pamaldose galėdavo dalyvauti ir esantys manieže.</p> <p>Vokiečių okupacijos metais cerkvėje buvo garažas. 1920–1921 m. jos vietoje pastatytas dabartinis Karo muziejus.</p>
Šv. Ksenijos mergaičių gimnazijoje, veikė 1896–1915	<p>Mergaičių gimnazija buvo pastatyta 1883–1884 m. dabartinėje Laisvės a. Cerkvė joje įrengta už globėjų komiteto, tėvų ir mokytojų aukas, pašventinta 1896 m. Jos buvimą pastate žymėjo virš stogo iškilęs nedidelis kupolas. Išardyta dar Pirmojo pasaulinio karo metais, kai pastate įsikūrė „Aušros“ berniukų gimnazija.</p>
Šančių cerkvės	<p>Prieš Pirmąjį pasaulinį karą Šančiuose buvo dislokuota 28-ji pėstininkų divizija, veikė trys kariuomenės cerkvės. 1) 110-ojo Kamos pėstininkų pulko kareivinių valgykloje buvo įrengta Viešpaties Kryžiaus cerkvė, talpinusi apie 400 žmonių. 2) Jos filija buvo Viešpaties Atsimainymo cerkvė, pastatyta minėtos divizijos stovykloje Eigulių kaime, medinė, talpinusi apie 400 žmonių. 3) 1896 m. buvo pašventinta nedidelė mūrinė Dievo Motinos Globėjos cerkvė prie kapinių, pastatyta 109-ajam Volgos pėstininkų pulkui. Prie pastarosios veikė dviklasė mokykla.</p> <p>1913 m. Šančiuose ketinta statyti naują parapijos cerkvę su mokykla (statybos komiteto, pradėjusio rinkti lėšas, žiniomis, apylinkėje gyveno apie 2 tūkst. stačiatikių), tačiau prasidėjus karui šis projektas neįgyvendintas.</p> <p>1920 m. pabaigoje į apleistą Dievo Motinos Globėjos cerkvę pretendavo Lietuvos Evangelikų liuteronų evangelizacijos draugija, norėjusi atidaryti joje maldos namus, ir Kauno stačiatikių dekanas, ketinęs atnaujinti pamaldas. VRM sprendimu cerkvė buvo perduota Krašto apsaugos ministerijos žinion, rekonstruota į Šv. Kryžiaus Išaukštintimo bažnyčią, taip pat skirtą kariuomenei.</p> <p>Po Antrojo pasaulinio karo ši bažnyčia buvo uždaryta, 1950 m. pastatas sudegė ir buvo nugriautas.</p>

Cerkvė, jos veikimo metai	Trumpa istorija
Šv. Sergijaus, Fredoje, veikė 1891–1915	<p>Cerkvė 1891 m. buvo perstatyta iš katalikų kapinių koplyčios, skirta artilerijos pulkui. Po Pirmojo pasaulinio karo nebuvo naudojama, todėl 1919 m. jos pastate savo bažnyčią norėjo įsirengti besikuriantis Aleksoto katalikų parapija. 1918 m. gruodžio–1919 m. kovo mėn. stačiatikių vyskupijos vadovybė mėgino ją susigrąžinti, šalia buvo stačiatikių karių kapinės. Buvusi bažnyčia nebuvo grąžinta, vėliau rekonstruota į sodininkystės–daržininkystės mokyklos bažnytėlę.</p> <p>Po Antrojo pasaulinio karo bažnyčia buvo uždaryta, joje įrengta Mičiurino vardo tarybinio ūkio–technikumo sporto salė. Apleistas pastatas išlikęs iki šiol.</p>
Šv. Arkangelo Mykolo Pamenunėje	<p>Kariuomenės pulko cerkvė, Kauno Šv. apaštalų Petro ir Povilo katedros filija. Po Pirmojo pasaulinio karo jos pastate buvo įrengta salė.</p>